Карпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Коломийський навчально-науковий інститут
Кафедра педагогіки і психології

КУРСОВА РОБОТА

з педагогіки

на тему: "Моральне виховання молодших школярів засобами народної педагогіки"

Студентки ІІІ курсу
Спеціальності «Початкова освіта»

Керівник:

Національна шкала: _____
Університетська шкала: _____
Оцінка ECTS: ____

Члени комісії: _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Коломия – 202_ рік

Зміст

Вступ 3

Розділ 1. Українські народні традиції, звичаї та обряди – витоки національних духовних цінностей..... 5

1.1. Феномен, національних культурних традицій українського народу 5

1.2. Характеристика провідних складових українського народного календаря..... 12

1.3. Морально-виховний потенціал календарних традицій українського народу…18

Розділ 2. Використання українських народних традицій та обрядовості у моральному вихованні молодших школярів.....23

2.1. Організація морального виховання молодших школярів на засадах народної педагогіки 28

2.2. Шляхи підвищення ефективності використання українських народних традицій та обрядів у моральному вихованні молодших школярів.....31

Висновки 35

Список використаних джерел 37

ВСТУП

Актуальність дослідження. Освіта – стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації й держави, запорука майбутнього.

Освіта незалежної України спрямована на втілення в життя української національної ідеї. Вона повинна виховувати громадянина і патріота України, прищеплювати любов до української мови і культури, повагу до народних традицій.

Відтак сучасна українська освіта покликана реалізувати глибоке та всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності й на цьому ґрунті стимулювати пізнання кожним вихованцем самого себе як індивідуальності та як частки своєї нації, а через неї всього людства.

Водночас система освіти незалежної української держави має забезпечувати:

1 збереження і продовження української культурно-історичної традиції;

2 виховання шанобливого ставлення до державних святинь, української мови і культури;

3 виховання в людині демократичного світогляду і культури, яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій, звичаїв та обрядів.

З метою реалізації означених завдань вітчизняні педагоги все частіше звертаються до кращих надбань української етнокультури, яскравим виявом якої є традиційна календарна обрядовість.

Українські календарні традиції, звичаї, обряди є тим цементуючим матеріалом, який у віках зберігав нашу національну ідентичність. Саме календарна обрядовість допомагала народу єднатись і зберігати його самобутній національний дух, виживати та розвиватись.

Календарна обрядовість і звичаєвість українського народу, з погляду багатьох дослідників, явища феноменальне. Багатовікове перебування наших земель під владою сусідніх держав не завадило українцям зберегтися як великій нації та

створити самобутні етнокультурні цінності. Українців упродовж століть гартували і єднали народні традиції.

Проблема виховання дітей за допомогою народного календаря привертала і привертає увагу багатьох вчених: психологів, педагогів, методистів та інших. Зокрема, розробкою питань впливу народного календаря на розвиток та виховання учнів займалися такі провідні вітчизняні педагоги, як А.С.Макаренко, С.Ф.Русова, М.Г.Стельмахович, В.А.Сухомлинський, К.Д.Ушинський.

Актуальність досліджуваної проблеми й обумовила вибір теми нашого дослідження – «Українські народні традиції, звичаї та обряди, як основа формування в учнів духовних цінностей та моральності».

Об'єкт дослідження – процес морального виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – українські народні традиції та обрядовість, як засіб морального виховання молодших школярів.

Мета дослідження полягає у виявлені виховного потенціалу традиційної календарної обрядовості та її використання в освітньому процесі початкової школи.

Мета дослідження конкретизується в наступних завданнях.

1. Вивчити виховний вплив народних традицій, звичаїв та обрядів на дітей молодшого шкільного віку.

2. Означити провідні аспекти формування в учнів духовних цінностей і моральності за допомогою деяких традицій українського календаря.

3. Виявити шляхи інтеграції українського народного календаря у освітній процес початкової школи.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить − 38 сторінок.

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ, ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ – ВИТОКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ.

1.1 Феномен, національних культурних традицій українського народу

Кожне покоління входить у життя через освіту, виховання, соціалізацію, самопізнання і само творення індивіду як особистості. Передусім, саме шляхом передачі соціального досвіду від старших до прийдешніх поколінь традиції забезпечують засвоєння найвищих національних, культурних і матеріальних, нагромаджених віками цінностей, норм, правил, ідеалів, відображають наступність соціального досвіду. Традиції, спрямовані на розширення знань про свій народ, уможливлюють реальний особистий вибір у житті, праці, моралі, у сучасному естетично-творчому, побутовому відродженні національного менталітету. Отже, традиції поєднують способом передачі найцінніші моральні й матеріальні здобутки українського народу минулих епох і теперішнього часу.

Для усвідомлення теоретичних основ феномена "традиції", ми ознайомилися з найбільш важливими їх ознаками з наукової довідкової літератури і виявили найхарактерніші для нашого дослідження аспекти цього поняття.

У філософській енциклопедії підкреслюється, що традиційними стають норми поведінки, народний досвід, ідеї, погляди, смаки, звичаї, обряди, свята та інші форми соціальних і культурних явищ. У філософському словникові вони визначаються як елементи соціально-культурної спадщини, що історично склалися і передаються від покоління до покоління. У педагогічному словнику виділяються традиції в сім'ї і традиції шкільні. Традиції в сім'ї розглядаються як "сукупність звичаїв і норм поведінки, прийнятих у сім'ї, що передаються від старшого покоління молодшому". Традиції шкільні – це "звичаї, порядки, правила поведінки, що склалися в школі, які зберігає колектив та які передаються від одного покоління учнів до іншого". Таким чином, як підкреслюється в етнографії, "традиції – це процес поза біологічної передачі від покоління до покоління усталених культурно-

побутових особливостей", соціальних і культурних явищ, що історично склалися. Таким чином, традиції складаються в суспільному житті певного народу, в сім'ї, школі, побуті, праці, моралі, мистецтві тощо.

В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчик під національними традиціями розуміють "своєрідні віковічні духовні устрої розвитку народу, нації, які втілюють у собі кращі досягнення в ідейному, моральному, трудовому і естетичному житті". Отже, автори акцентують увагу на змісті традицій. О.Вишневський доводить, що виховний досвід народу закріплюється в традиціях, які "є виявом його історичної пам'яті, його самовизначення та оберегом культури, мови, релігії, звичаїв тощо" [3,8,11,19]. Розглядаючи сутність традицій, він наголошує, що "у кожній країні найголовнішим педагогом є народ, який сотні років нагромаджує педагогічний досвід, формує правила виховання", при цьому піддає різкій критиці сучасне українське виховання

Сприймаючи основні думки О.Вишневського, погоджуючись, що у вихованні на традиціях мають місце значні недоліки, все ж не поділяємо його висновку про те, що "між українською традицією і сучасним вихованням – в сім'ї і школі – виникла духовна прірва". Не можна спростовувати того факту, що Україна підійшла до сучасних реформ зі значним науковим, освітнім і культурним потенціалом, який належить не розбазарювати, а повніше використовувати в умовах державотворення [2, с.13-14].

Отже, традиції – це філософське, соціально-психологічне і педагогічне явище. Вони усталено відображають наступність соціального досвіду українського народу, є формою функціонування суспільних відносин і взаємин між людьми певної національності, забезпечують їх закріплення, розвиток і передачу новим поколінням у процесі загальноприйнятих видів суспільної діяльності [17].

На активність виникнення і розвитку традицій значний вплив має конкретна історична епоха чи її період. Вони актуалізують свою, відповідну до потреб часу, систему звичаїв, обрядів, норм, свят, ритуалів, яка є продуктом суспільних

відносин людей і невід'ємним компонентом національної культури на всіх етапах її розвитку. Традиції формуються в залежності від системи господарювання та соціальної культури суспільства. Отже, традиції, звичаї, обряди та свята – необхідний елемент соціального і особистого життя людини. Не можна не погодитися з тим, що зневажливе ставлення до національних надбань, характерне для недалекого минулого нашої історії, нехтування національно-культурними традиціями українського народу призвели до втрати національної самосвідомості громадян, почуття причетності до певного народу, національності, природного прагнення людини до самовираження, самовиховання, самовдосконалення.

У кожного народу історично склалася власна система національно-культурних традицій, що ґрунтується на міцних підвалинах менталітету нації, надбаннях минулих епох і сучасності, яка забезпечує підростаючому поколінню найбільш сприйнятливий шлях пізнання: від національного – до загальнолюдського, планетарного. Проте обов'язково з почуттям любові до свого рідного і близького.

"Феномен народно-традиційної культури полягає насамперед у тому, що через неї здійснювався і здійснюється генетичний теоретично – культурний зв'язок поколінь у часі і просторі, віковічні традиції, – пише С.Павлюк, – завжди були кровоносними артеріями в національному організмі, де одночасно проходить процес синтезу старих і новоутворених традиційних елементів, що озвичаювалися в повсякденному житті і ставали основою для подальшого поступу" [2, с.152].

Оскільки виховання школярів здійснюється в певному культурному просторі, що відбиває етнокультурні особливості регіону, то врахування регіональних особливостей традиційності набуває особливого значення у змісті й засобах виховання.

Діалектичні зв'язки між національним і загальнолюдським є загальною тенденцією розвитку будь-якого менталітету. Інтеграційні культурні надбання сприяють взаємозбагаченню завдяки розвитку культури передусім корінного етносу певної території. Це ж, на наш погляд, стосується і регіону, розвиває

значення регіональних традицій у загальноукраїнському контексті. Отже, виховання на традиціях реалізує:

по-перше, глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності і на цій основі - загальнолюдського;

по-друге, усвідомлення кожним школярем самого себе як невід'ємної частини свого народу, нації, і в той же час, по-третє, - як самобутньої індивідуальності, необхідності з цією метою само учіння і самовиховання. Завдання молодої української держави у зв'язку з цим полягає у створенні оптимальних умов оволодіння народними традиціями, в наданні цьому процесові цілеспрямованого характеру, що забезпечить формування високоморальних якостей громадянина.

Традиції – це широке філософсько-педагогічне поняття. Як педагогічний феномен вони являють собою основу і комплексний засіб виховання в умовах українського державотворення, центральний, структурний компонент українського народознавства. Таким чином, традиції входять до складу українського народознавства або українознавства і визначають його основний зміст.

Педагогічна сутність національно-культурних традицій полягає у відтворенні в наступних поколінь того кращого, що вироблено українським народом упродовж усієї історії свого існування. Отже, виховання учнів початкових класів на національно-культурних традиціях українського народу забезпечує їх прилучення до високих духовних і матеріальних надбань свого народу, засвоєння і примноження кращих звичаїв, моральних норм, естетичних цінностей та інших елементів культурної спадщини, кращих психічних якостей українського народу, специфіки його емоційної та інтелектуальної сфери, що зберігаються нацією, розвиваються і передаються протягом століть [19, с.6].

Таким чином, традиції – це самобутнє культурно-історичне явище. Вони складають ту основу, на якій базується єдність усіх поколінь українського народу, і навіть більше – єдність усіх етносів, що населяють Україну. Традиції забезпечують

формування вірності Вітчизні і національним вартостям, а через них – і вічним загальнолюдським цінностям.

Разом з цим, національно-культурні традиції нашого народу, його окремішність, здібності; здобутки – це вклад української нації в загальнолюдську скарбницю духовності, в світову культуру

М. Грушевський першим розгорнув концепцію вселюдського значення національних традицій. За висновком видатного діяча української культури, національна творчість і надбання українського народу "не має суперника серед народів Європи". В багатотомній фундаментальній "Історії України – Русі" М.С.Грушевський стверджував, що український народ "у творах свого духа зложив пророчі свідоцтва своїх визначних культурних прикмет, багатих здібностей і здобутків довгого історичного життя" [8, с.112-113].

Інший активний діяч суспільно-політичного руху в Україні М.П.Драгоманов у своїх працях з українознавства переконливо поєднав національні скарби і загальнолюдські цінності, вчив, щоб ми ставили "величну будівлю українського культурно-громадського життя в зв'язку з вселюдською культурою....

О.Р. Мазуркевич пише, що, за вірогідним свідченням М.Грушевського, у всьому світі "гаряча проповідь Драгоманова про необхідність європеїзації українського народознавства, надання йому прогресивного характеру, соціального змісту була цілком на своєму місці, вона була потрібна". М.П. Драгоманов наголошував: "Українське письменство й наука про Україну мусять перш за все обновитись, приставши до тих методів і напрямків, котрі тепер творять силу письменного і наукового руху в Європі й Америці, й котрі найтісніше зв'язані з теперішнім всесвітнім громадським рухом, вийти з того вузького й поверхневого націоналізму, котре в Європі втратило смисл..., відшукати дійсні національні ознаки в історії й сучасності" [4, с.4-5]. Отже, уважно ставлячись до традиції, слід уникати примітивної ідеалізації національних ознак українського народу.

У зв'язку з цим постає необхідність правильного усвідомлення взаємозалежності національного й інтернаціонального. Через національне ми зможемо наблизитися до загальнолюдського, завдяки збереженню своєї високоморальної національної самобутності увійдемо як рівноправні до європейської співдружності народів і країн.

Отже, життя не сприяє виховному процесу. З цього приводу доцільно згадати переконливі слова американського письменника Марка Твена, що характеризували Сполучені Штати кінця XIX століття: "Якщо ти вкрав булку хліба тебе можуть посадити в тюрму, якщо ж ти вкрав залізницю, тебе виберуть у сенат". Подібна ситуація характерна для нас сьогодні. Гальмує виховання й те, що з екрану, газет, естради, молодіжних програм, різних виступів не лише артистів, а й офіційних осіб ллються потоки неконструктивної критики, що стосуються різних аспектів життєдіяльності України. Це формує іронічне ставлення молоді до своєї країни, гальмує, а не допомагає у вихованні; громадян і патріотів.

Найбільш ефективним чинником виховання поваги і любові до Батьківщини є національно-культурні традиції українського народу. Прийдешній день України повністю залежить від того, як ми сьогодні сформуємо у молоді громадянську позицію, почуття патріотизму, єдності її з рідним народом.

Тому, виховуючи на традиціях, прагнемо сформувати у молодого покоління вірність ідеалам побудови в Україні демократичної, правової держави, горде почуття належності до українського народу, стимулювати національне пробудження, відродити громадянське сумління і національний обов'язок. Доводимо глибинний зв'язок національного з духовністю особистості, інтелектуальною зрілістю і красою. У цьому полягає мета виховання молоді на національно-культурних традиціях українського народу.

Отже, національні традиції – це святиня певного народу, те, чим він користується в своїй життєдіяльності. В.О.Сухомлинський писав: "Душа не може жити без святині. Щось для людини стає дорогим і непорушним, невикорінним і

незнищенним". Видатний педагог вдумливо говорить, що людська душа для нього, неначе родюче поле, на якому потрібно виростити пшеничний колос. "Не будеш орати землю й зрошувати її потом, запліднювати турботами і тривогами, - поле буде пустирем, а на пустирі виросте чортополох". Далі він пише: "Я тридцять три роки працюю в школі, і тридцять три роки мені не дає спокою думка: як створити людину з багатою, щедрою, благородною душею, готовою віддати свої багатства людям?" Педагог переконливо доводить, що все залежить від учителя. "Альфою і омегою моєї педагогічної віри є глибока віра в те, що людина є така, яке в неї уявлення про щастя. В.О.Сухомлинський впевнений, що вихователь є творцем людської душі, плугатарем і сіячем, він формує уявлення про щастя. Якщо йому не вдалося посіяти справді людське насіння щастя, то в душі може утвердитися інша святиня. Він називав народні традиції "живим, вічним джерелом педагогічної мудрості", "зосередженням духовного життя народу". Таким чином, ритуали, звичаї, обряди, норми, свята, ідеали мають у своїй основі народний святиш, вони об'єднують минуле і майбутнє народу, утверджують в душах нинішнього покоління віковічні традиції рідного народу, інтегрують певну спільність людей у високорозвинену сучасну націю. Через систему традицій кожний народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях. Отже, в основі понять "народ", "нація" лежать стійкі віковічні традиції – трудові, моральні, естетичні. Тому прилучення школярів до національних традицій має не лише педагогічне, а й глибоке соціальне значення. Дослідження показує, що педагогічний вплив народних традицій, особливо сімейних, на формування особистості неперевершений. Учні сприймають їх легко, природно і просто, навіть у школі не відчуваючи, що їх виховують. Очевидно це й дало підставу П.Д.Ушинському прийти до висновку, що "виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях" [1,с.31]. Тому національно-культурні

традиції є обличчям народу, значною виховною силою і вічним джерелом духовності для підростаючих поколінь.

Національно-культурні традиції українського народу зберігають національну пам'ять, застерігають проти того, чого не слід робити в навчанні та вихованні. Традиційний підхід у педагогіці збагачує зміст виховання згідно з віковічними настановами і вимогами, спрямовує процес виховання до певної благородної мети й добра, на користь усіх народів.

Ми не можемо, і не здатні заперечити, що в кожній країні найголовнішим педагогом є народ, який сотні років нагромаджує педагогічний досвід і формує правила виховання, зберігання їх у традиціях.

У зв'язку з цим важливо бути гранично уважним та тактовним у всьому, що стосується національних інтересів та національних почуттів, виходячи з того, що національна ідея – не омертвіла уніфікація життя різних національностей, а повнокровна та динамічна їх єдність у багатоманітності.

1.2. Характеристика провідних складових українського народного календаря

Складний і тривалий шлях розвитку пройшли українські календарно-побутові звичаї та обряди. Таку назву вони отримали через зв'язок з календарними циклами (зимою, весною, літом і осінню), від яких безпосередньо залежав побут наших предків [9, с. 123].

Опрацювання методичної літератури дозволяє констатувати, що календарно-побутові звичаї та обряди включають у себе:

- народний календар;
- світський календар;
- церковний календар;
- народні свята, під час яких проводили певні обряди.

Становлення народного календаря відбувалось протягом тривалого часу. Вирощуючи культурні злаки, випасаючи худобу тощо, селянин фіксував усі

атмосферні зміни з огляду позитивних чи негативних впливів на результати його праці. Оскільки головним заняттям населення ще з правіку було хліборобство народний календар українців з повним правом можна назвати хліборобським, або аграрним календарем.

У різних регіонах України зберігаються традиції та звичаї, дати народного календаря, притаманні лише певній території. Духовні скарби народного календаря концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини й народної кулінарії, землеробської, зокрема, хліборобської справи, тощо.

Хліборобська весна починалася здебільшого наприкінці березня, коли ледь просохли пагорби, засівали вівсом та ячменем. Трохи пізніше, на початку квітня, на більшості території України сіяли горох, і лише після того засівали яровою пшеницею або житом.

За аграрним календарем регламентувалися строки посіву. За народною традицією, льон та коноплі висівали лише у другій половині травня, а потім приступали до обробки ґрунту під гречку, сівба, яка нерідко закінчувалась на Івана Купала. Вважалося, якщо цього обряду будеш дотримуватися – восени багатий врожай. Таким чином, аграрний календар відтворював здобуті впродовж віків народні знання про природні явища, був уособленням справжньої емпіричної народної мудрості [39, с. 171-173].

Головним для селян був поділ року на чотири пори – зиму, весну, літо, осінь.

Водночас звикали й до світського календаря, який побутував поряд з народним. Рік ("літо", "гід") мав 12 місяців, кожен з яких – свою власну назву, прив'язану до тих чи інших робіт.

Якщо поділ місяця на чотири тижні, а тижня на сім діб був загальноприйнятим в Україні, то доба у народі мала свої виміри і означення. Серед них основними були: "рано", "в обід", чи "в полуднє" (12 година), " увечері" (коли смеркається), "опівночі" (12 година ночі), а також "удосвіта", "на зорях" (перед ранком) тощо.

Кожна пора мала свою важливу дату – свято, кульмінаційну точку, до якої були приурочені народні звичаї та обряди річного календарного кола.

Більше третини днів року у наших предків займали свята. Свято – це день, який служив для освячення людини, для очищення її душі, для того, щоб привести себе у відповідність з вищими законами буття, у гармонію зі Всесвітом, з природою.

Під час кожного свята здійснювалися певні обряди: чи то жертвоприношення богам у вигляді дарів поля, саду, у вигляді танців і заклинань – у давні часи, чи то служба Божа у церкві і молитви – у часи християнські.

Як ми вже зазначали вище, свята поділялися на календарні цикли зими, весни, літа й осені. Тож, ми детальніше розглянемо деякі свята кожного із циклів.

За давньою традицією наш народ зустрічав весну з особливим настроєм, адже його хліборобська душа була надзвичайно чутливою до всього живого, що пробуджувалося з весною до нового життя.

Міфічний образ богині Весни поставав в уяві наших предків в образі прекрасної молодої дівчини або молодиці, тому що саме жінка дає початок життю.

Зустріч весни поєднувалася з вигнанням зими-смерті. Ще збереглися подекуди обряди, під час яких спалюється солом'яне опудало, яке символізує собою зиму.

Початок весни пов'язували наші предки зі святом Сорока Мучеників. Воно святкується 22 березня. У цей день, говорили в народі, птахи прилітають із вирію і приносять весну.

Господині, щоб відзначити цю подію, пекли тістечка у вигляді пташок і роздавали дітям, "щоб птиця водилася" [8, с. 9-10].

Ще під час весняного циклу святкуються: вербна неділя та Великдень. Ці свята – великі і супроводжуються постом, який на Великдень закінчується.

Великдень (день Воскресіння Ісуса Христа) – одне з найсвятіших, найрадісніших і найбільших свят у християн. Щоб краще зрозуміти велич, значення і дух свята Великодня – Паски, поглянемо на його історію. Слово "паска" походить з єврейського "перехід", що означає перехід Господнього ангела, який

однієї ночі вибив усіх єгипетських первістків за те, що фараон не хотів відпустити ізраїльський народ, а перейшов мимо домів ізраїльтян, одвірки яких були помазані кров'ю однорічного ягняти (Вихід. 12:12,13,29).

Існує безліч звичаїв, традицій та обрядів святкування Великодня. Десь вони ще збереглися, десь лише тліють, якщо взагалі не згасли.

Готувалися до Великодня протягом усього великого посту. Жінки розписували писанки. Крім писанок, на Великдень готували крашанки – варені яйця, зафарбовані в один колір.

Дуже важливим і традиційним було великоднє печиво. Його пекли кілька днів: у четвер пекли "золоті" паски – для воскреслого Христа, у п'ятницю – білі паски – на пам'ять про покійних, а в суботу – з простішого тіста – паски "для людей".

У суботу ввечері господиня ладнала кошик зі стравами, які несла святити до церкви.

Воскреслі торжества починалися обходом довкола церкви в супроводі дзвонів. Після утрені відбувалось освячення, і господарі з освяченим йшли додому. Перш ніж зайти в хату обходили із свяченим тричі все господарство, щоб усе сповнилося радістю Воскресіння. Зайшовши до хати, вітали всю родину, "христосувалися", а потім сідали "розговлятися".

Здавна вважалося, що українці дуже гостинні та щедрі. Тому, за традицією, пригощали в цей день кожного, хто заходив до хати, влаштовували обіди для бідних, давали щедрі пожертви на добродійні та громадські цілі.

Під час літнього календарного циклу святкують: Зелені свята (День Святої Трійці), Івана Купала (7 липня), Спаса.

Розглянемо детальніше свято Івана Купала. Це свято є одним із найпоетичніших і найдавніших у наших пращурів.

Оскільки наші предки обожнювали природу, поклонялися її стихіям – воді та сонцю, то, очевидно, в давнину це й було свято поклоніння життєдайним силам природи.

Про це свідчать і залишки таких обрядів, як очищення вогнем, обливання водою, ігри на березі річок та озер, ворожіння, шукання цвіту папороті.

7 липня надвечір збиралася молодь і сплітала вінки з усяких трав. Дівчата прибирали гілку з дерева – Купайлицю (в деякій місцевості Марену) і водили навколо хороводи.

Хлопці робили Купайла – солом'яне опудало, яке потім спалювали на вогні або топили у воді.

Крім Купайла чи Марени дівчата виплітали ще віночки з квітів, які потім пускали на воду і ворожили на них.

Завданням хлопців було розпалити купальське вогнище. Для цього збиралися сухі гілки по всьому селі, особливо у дворах, де були дівчата на видані. Вогонь треба було роздобути живий – тертям палиці обраним або викресати кресалом.

Коли вогонь розгорявся, починалися ігри та забави навколо вогнища. Кожен вибирав собі дівчину, і стрибали парами, взявшись за руки.

Після такого очищення вогнем дівчата ворожили.

Ніч на Івана Купала чарівна і доленосна. За народними переказами вважалося, що в цю ніч діють надприродні сили: Русалки виходили з річок і могли до смерті залоскотати людину, лісовики плутали стежки так, що поодинокий парубок чи дівчина губилися навіть у знайомій їм місцевості.

Ще існувало повір'я, що в цю ніч квітне папороть. Тому, найвідважніші парубки намагалися відшукати цвіт папороті, бо це була чарівна квітка. Вважалося, що хто її знайде, здобуде силу перемагати всяке зло і тому відкриються всі скарби.

Вранці всі йшли, щоб покачатися по росі, тому що роса в цей день мала найбільші лікувальні властивості [8, с. 23-27].

Отже, як бачимо, свято Івана Купала – це свого роду гімн життєдайним силам природи. І хоч ми втратили давні глибинні корені цього свята, проте сама форма, поезія купальських обрядів дійшла до наших часів, і ми повинні її берегти як перлину нашої культури.

Під час зимового календарного циклу святкують: свято Катерини (7 грудня), день Святого Миколая (19 грудня), Різдво Христове (7 січня), Щедрий вечір (13 січня), Водохреща (19 січня).

Розглянемо детальніше свято Різдва Христового. Різдво Христове – одне з найбільших і найвеличніших свят в Україні.

За традицією, напередодні Різдва цілий день господиня порядкувала біля печі, адже на Святий Вечір на столі повинно було стояти 12 страв. Усі страви – пісні. Найголовніша обрядова страва – кутя, варилася із товченої пшениці, заправлялася медом, інколи тертим маком, горіхами.

Існував обряд на Святий Вечір застеляти стіл білим обрусом, під який клали запашне зілля та часник – від злих духів.

Урочисто, з молитвами ставили господарі на покуті кутю і узвар – жертву для духів. Запалювали свічку.

Нарешті, коли засяяла на небі перша зірка, вся сім'я сідала за вечерю. Спочатку їли кутю, а потім всі інші страви. Повечерявши, залишали на столі кутю та ще деякі страви і не прибирали ложок, щоб духи могли вночі прийти на вечерю.

За традицією, після вечері господарі не виходили з дому, лише малі діти носили вечерю дідусеві, бабусі та хрещеним батькам, які давали їм за це солодощі. Деякі з дітей ішли колядувати.

Ніч перед Різдвом – свята ніч, тому цілу ніч горіло світло в кожному домі, старші не лягали спати, співали коляд, урочисто зустрічали народження Божого Сина, який прийшов на землю в образі людини, щоб наблизити людей до Бога і відкупити їх від смерті [8, с. 33-34].

Слід зауважити, що календарні традиції, звичаї та обряди знаходять свій вияв у таких засобах народної педагогіки, яу рідна мова, фольклор, систематична посильна праця, національні звичаї і культурно-історичні традиції народу, народне мистецтво, ремесла і промисли, символи й атрибути, мудрі заповіді народної моралі, дитячі ігри та іграшки, народні знання стосовно різних сфер життя людини

і суспільства, народні правила взірцевої поведінки й спілкування між людьми.

Народний календар виконує життєво важливу функцію прогностики погоди, інших явищ природи, видів трудової діяльності людини, її поведінки. Календарні прогностичні спостереження, мудрі настанови народу привчають молодь глибше розуміти природу рідного краю, вчасно ставити й розв'язувати природоохоронні завдання, уникати зайвих турбот, ускладнень у житті, не допускати прорахунків у господарських справах.

Завдання педагогів і батьків – ретельно та всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря й активно прилучати дітей до джерел невичерпних духовних скарбів. У цьому – запорука успішного будівництва національної освіти, формування національної системи виховання.

1.3. Морально-виховний потенціал календарних традицій українського народу

Важливий етап у житті дитини розпочинається з її приходу до школи. Відтак належна увага вчителів, батьків, учнів, громадськості до українознавства має надзвичайно велике виховне, пізнавальне, освітнє, розвивальне, а разом з цим і державне значення. Тому ніякого перебільшення не буде, якщо скажемо, що справжнє національне виховання молодших школярів без українознавства не мислиме. Та й навчально-виховний потенціал його невичерпний.

Цілісна система виховання школярів на національно-культурних традиціях у педагогічній літературі висвітлена вкрай недостатньо. З даної проблеми останнім часом з'явилося чимало праць істориків і філософів, але вони, як правило, носять щодо педагогіки опосередкований, загальний характер (К. Булашев, Я. Володимирський, О. Забужко, М. Жулинський, В.Іванишин, С. Павлюк, М. Попович, В. Сверстюк, О. Субтельний, В. Шинкарок, В. Яремчук та ін.).

У національно-культурних традиціях вбачали загальнолюдські цінності, розглядаючи національні здобутки українського народу як складову золотого

фонду вселюдської культури, Б.Грінченко, М.Костомаров, П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, І.Франко, Т.Шевченко та інші прогресивні представники українського народу. Вчитель мусить знати, що педагогічний вплив національно-культурних традицій на формування особистості дитини неперевершений. Учні сприймають їх від батьків і вчителів як дидактичну аксіому, зовсім не відчуваючи, що їх наставляють і виховують.

Таким чином, звичаї, ритуали, свята, обряди, ідеали народу мають у своїй основі найбільш правильні уявлення про людину і спосіб її життя. Вони об'єднують минуле й майбутнє, утверджують в душах молоді віковічні заповіді старшого покоління, інтегрують певну спільність людей у високорозвинену сучасну націю, а вже потім – у цивілізоване загальнолюдське співтовариство.

Нехтування традиціями свого народу призвело до втрати молоддю національної свідомості, почуття патріотизму, прагнення самовираження і самовдосконалення. Це спричинило нівелювання значущості національних і загальнолюдських цінностей, неправильне тлумачення історії українського народу, національних культурних надбань, розгляд їх лише з позиції класових інтересів. Національні моральні норми, канони совісті, туманності, милосердя почали зникати із змісту виховання, його кінцевих результатів

Педагогам потрібно постійно працювати над відродженням історичної пам'яті рідного народу через поновлення традицій. Інколи їх актуалізації в демократичних умовах на якісно новому, "олюдненому" рівні. Важливим є сприйняття їх всіма етносами, що населяють Україну, для формування почуття культурної єдності й міжнаціонального взаєморозуміння. На базі національно-культурних традицій накопичується енергія для пробудження національної свідомості і поваги до всіх народів.

Таким чином, національно-культурні традиції є унікальним педагогічним явищем, до якого наукова педагогіка і вчитель будуть постійно йти, щоб "освіжитися "святою водою народного генія.

Прилучення учнів до національно-культурних надбань рідного народу має пронизувати зміст, форми, методи, всю організацію діяльності загальноосвітнього навчально-виховного закладу. Школа покликана спиратися на народні традиції, звичаї, обряди, вироблені віками норми поведінки, психологічні та моральні якості українця, спонукати старшокласників до свідомого регулювання своєї поведінки, що відповідала б народному духу, і українській ментальності.

Народний календар – це система історичних дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей,які відзначаються протягом року; це енциклопедія знань про життя людей, їх побут, спосіб життя, виховну мудрість, природні явища.

Народний календар поповнюється загальнонаціональними святами: День Знань, День Матері. Є в народному календарі дати, пов'язані з релігійними святами: День Андрія, Щедрий Вечір, Стрітення, Великдень, Івана-Купала тощо.

Складова народного календаря – родинний календар, який охоплює важливі дати, віхи життя сім'ї, кожного її члена (дні народження, ювілеї весілля батька і матері, дідуся і бабусі).

Народ і виховання – ці два поняття взаємопов'язані, вони не існують одне без одного. Адже так повелося в історії людства, що кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Саме так створюється історія матеріальної і духовної культури нації, народу, формується його самосвідомість. Народ завжди виступає вихователем молодшого покоління, а виховання при цьому набуває народного характеру. Тільки народне виховання, зауважував К.Д.Ушинський, є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке виховання набуває надзвичайної впливової сили на формування національного характеру, національної психології людини [42, с. 169].

Перлини виховної мудрості народу, невичерпна своєрідна скарбниця форм і засобів народного виховання становлять золотий фонд народної педагогіки, одного

з чинників колективної народної творчості [3, с. 4].

Традиції у формі масових звичок підтримувались силою громадської думки і за своєю природою були наділені величезною стійкістю. Філософ І.Суханов з цього приводу пише: "Стійкість звичаїв, традицій і обрядів, їх живучість були воістину рятівними для збереження і передачі новим поколінням досягнень культури."[3, с. 128].

Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію своїх дітей. Стійкість, стабільність традицій не означає їх закостенілості. Кожна епоха вносить у їх зміст свої корективи, розвиває і доповнює старі традиції, заперечує ті, які втратили свою актуальність і суспільну значущість. Тому об'єктивне розкриття сутності традицій, можливе лише з позицій історично-педагогічного підходу і тих суспільних явищ, які мають пряме відношення до народної педагогіки та родинного виховання.

Обрядами називають такі форми поведінки, що склалися історично, для яких характерні:

1) стереотипність, повторюваність без змін;

2) символічність (кожна обрядова пісня щось символізує), наприклад, "Засівання" на Новий рік символізує майбутню сівбу і багатий врожай.

Обряди нерозривно пов'язувалися з діями, для яких так само характерні стереотипність, повторюваність без змін, але які не мають символічного змісту. Такі дії називаються звичаями. Традиційні звичаї зустрічі Нового року включають в себе такі обряди, як колядування, щедрування, засівання, посипання та ін. Усі вони вливаються в єдиний новорічний обрядовий комплекс і розглядаються як його структурні елементи.

Обрядовість на початку її виникнення була нерозривно пов'язана з міфологією: кожному обряду відповідав міф, кожному елементу обряду – частина міфу. Лише згодом міф як оповідання про фантастичні події відокремився від обрядового інсценування події і набув самостійності.

Обряди виникли в ту прадавню епоху, коли наш предок ставав людиною. Людина як соціальна істота й обряд сформувалися одночасно. В міру того як людина набувала досвіду, вона помічала, що певні пори року повторюються. (Тому, щоб новий рік був не менш сприятливим, ніж попередній, люди прагнули повторити все так само, без змін.)

Частина таких регулярно повторюваних дій поступово втрачала практичне значення і ставала обрядом.

РОЗДІЛ 2.
ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ ТА ОБРЯДОВОСТІ У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Організація морального виховання молодших школярів на засадах народної педагогіки

Визначне місце у народній педагогіці займає моральне виховання людини. Як відомо, мораль – це сукупність правил, норм співжиття, поведінки людей, що визначають їхні обов'язки і ставлення один до одного у суспільстві [38, с. 87].

Перші знання про моральні норми дитина дістає від своїх перших вихователів – батьків. Тут, у родинному колі, через казки, оповідання, відгадування загадок, бесіди та й взаємини з рідними, сімейні традиції вона починає пізнавати суть таких моральних понять, як гарне і погане, добро і зло, справедливість, доброзичливість, чуйність, дбайливість, працьовитість, старанність, співчутливість, мужність, чесність, обов'язок, правдивість, та інші. Розглянемо детальніше деякі із зазначених понять.

Найважливішим вважалося почуття любові до батьків. Моральним обов'язком дітей була допомога батькам по господарству, догляд за ними у разі хвороби, немічності, вияв повсякчасної уваги й турботи. До батьків, як правило, зверталися на "Ви": до матері – "пані - матко", "мамо", "нене"; до батька – "неню", "пане батьку", "батьку".

Етнографи відзначають у побуті великих сімей своєрідну субординацію. Так, коли всі сідали за стіл і їли з однієї миски, то першим набирав страву найстарший член родини, потім всі інші, віддаючи першість старшому за віком. Коли хтось з дітей намагався порушити це правило, він тут же за столом карався (старша дитина била його ложкою по голові).

Такий лад життя в сім'ї мав величезний позитивний вплив на дітей. Дитина привчалась до думки, що в суспільстві більшу винагороду одержує той, чия участь у суспільне корисній праці більша, хто може більше зробити для інших, у кого

більший досвід. На цю особливість етнопедагогіки слід звертати більше уваги в сучасному вихованні, адже сучасні діти дістають усе найкраще, і то в першу чергу. Це розвиває дитячий егоїзм, який у старшому віці іноді дає небажані наслідки.

Високоморальною в народному розумінні може бути тільки та людина, яка живе з своєї праці. Тільки працьовитій людині властиві всі інші якості високоморальної людини: чесність, правдивість, щирість. Ця думка постійно проводиться в творах фольклору. В численних казках про дідову і бабину дочку ("Морозко", "Чарівна сопілка", "Золотий черевичок" та інші) показується, як через лінощі , небажання працювати бабина дочка вдається до хитрощів, обману [38, с. 87-88].

Незважаючи на виняткову гостинність українців, не всіх запрошували до хати, а тим паче до столу. Щодо цього існувала приказка: "Я з нечесним за стіл не сяду". Такі чесноти як честь і гідність, особливо плекалися в народній моралі.

Необхідною умовою збереження честі вважалось у народній моралі пошанування правдивості. Батьки вчили своїх дітей змалечку: "Ніколи неправди не говори, бо кого ймуть на неправді, тому вже хоча би й божився, не вірять" [1, с. 192].

Надаючи великого значення дисципліні ("Дисципліна – мати перемоги", "Сім'я без дисципліни, як млин без води"), народна педагогіка водночас наголошує, що дисципліна в сім'ї створюється не погрозами й бійками, а родинною атмосферою, загальним порядком у домі ("Порядок дому – лад усьому", "Не поможе й ремінець, як син поганець", "То й дрюк не поможе, як з порядком негоже").

Палка любов до вітчизни, мужність у боротьбі за щастя трудящих, повага до інших народів – одна з основних заповідей народної моралі. Народна педагогіка прищеплює дітям ці чудові риси з малку, через найрозумніше – любов до матері, сім'ї і домівки, рідного краю, де людина народилась, росте й мужніє ("Як матір покинеш, то й сам загинеш", "Негідником той називається, хто рідної домівки цурається", "Грудка рідної землі дорожча від пуда золота").

Головна особливість народної педагогіки полягає в тому, що вона покликана

будувати навчально-виховний процес так, аби кожен вихованець добре знав свій народ, а в народі пізнав самого себе. У таких умовах діти успішно оволодівають народною культурою, духовним набутком нації, до якої належать, виростають патріотами й поборниками дружби між народами. А допомагають їм в цьому виховні засоби народної педагогіки: рідна мова, фольклор, систематична посильна праця, національні звичаї,традиції та обряди.

Вивчаючи народні традиції, діти починають цікавитися історичним минулим як свого народу , так і загалом усіх народів. Вони успадковують від батьків, дідусів, бабусь, інших людей ще не зовсім утрачені фольклорні перлини, поступово поповнюють фонд народних традицій, обрядів, звичаїв.

Відроджується культура рідного народу, входять у життя прадавні ігри дітей. Вивчення фольклору допомагає розвивати творчі нахили учнів, спонукати їх до пізнавальної діяльності. А це і є запорукою виховання любові до рідної української мови.

З раннього дитинства дитина дістає уявлення про такі моральні норми як "добро" і "зло", "щастя", "обов'язок", "чесність" тощо. Згодом, батьки та вихователі поширюють вже набуті знання дитини про моральні норми та вчать її розуміти ці норми, впроваджувати в життя, спілкування. На допомогу вихователям приходять українські народні традиції та обряди, на основі яких дитина краще за все розуміє сутність норм моралі та поведінки. Це – українські народні казки, легенди, прислів'я та приказки, народні пісні та свята, народні ігри тощо. Тобто, все те, за допомогою чого здійснюється моральне виховання у початковій школі.

Аналіз змісту шкільної програми з читання і розвитку мовлення дав можливість визначити завдання читання, де крім перелічених зазначено – "сприяти моральному вихованню молодших школярів".

Заслуговує на увагу і орієнтована тематика читання. Серед незначної кількості тематичних розділів, ми виділили ті, які, на нашу думку, сприятимуть вихованню моральної культури та моральних норм за допомогою народних традицій та

обрядів.

Так, у розділі "Усна творчість народу мого" учні ознайомлюються з різними жанрами усної народної творчості, у яких розкриваються моральні якості людини (працелюбність, доброзичливість, розважливість, мудрість, милосердя, відповідальність); засуджуються хитрість, жадібність, байдужість, заздрість, жорстокість, грубість; ознайомлюються з народними звичаями та обрядами.

У розділі "Ким станеш ти в житті, дитино" формується становлення дитини як особистості: прагнення удосконалювати себе, розрізняти добре й лихе, висловлювати оцінні судження, наслідувати позитивні риси літературних персонажів; учні прагнуть поглиблювати і розширювати знання про народні звичаї, традиції, обряди свого народу.

У розділі "У світі є одним-одна Вкраїна" учні вивчають твори різних жанрів про нашу рідну землю, край батьків. Учні вчаться аналізувати твори, в яких зображено працю, добробут українського народу.

У розділі "Давно це діялось" учні вивчають твори різних жанрів про минуле нашого народу, його мрії про покращення життя; про звільнення від внутрішніх і зовнішніх ворогів, про бажання жити в дружбі, взаємодопомозі; ознайомлюються з народними звитяжцями.

У розділі "Свято Матері" учні вивчають легенди, народні перекази, оповідання, казки, вірші, прислів'я, пісні про матір, які відображають схиляння перед красою, скромністю, святістю жінки-матері. Ознайомлення учнів зі Святом Матері та його проведення.

На творах різних жанрів з наведених вище розділів можна здійснювати моральне виховання молодших школярів.

У притчі "Корінь життя" розповідається про хлопця – Максима, на честь народження якого посадили навпроти хати молоденький дубок. З літами обидва кріпли, росли. Та не сиділося Максимові в рідному селі – поїхав до столиці. А мати щодня виходила на битий шлях виглядати сина, тільки все даремно, бо забув

нащадок дорогу до рідної домівки, відцурався. Буває, притулиться мати до дуба, мов до синочка, сльозу пустить, бо чує недобре материнське серце.

А Максима і справді мучить недуга. Порадили йому до ворожки – планетниці сходити. Прийшов, а вона йому каже: "Єдиний, хто тебе порятує – твій зелений брат, дуб-велетень. Вставай досвітками і вмивайся щодня росою з його листя". Так і зробив. І справді, трохи полегшало. Ненці каже, що забере дуба у місто. "Що ти, сину, – він же усохне, як тільки підрубаєш його коріння", – занепокоїлась мати. І тоді Максим зрозумів, що "людина, як дерево, без коріння жити не може!".

До твору автори підручника наводять такі питання:

1. Яким був давній український звичай, коли народжувалась дитина?
2. Що сказано в тексті про Максима і його зеленого брата?
3. Чому Максим змушений був звернутися до ворожки? Яку пораду вона йому дала? Як про це сказано у виділених реченнях?
4. Прочитайте діалог між матір'ю і сином. До якого висновку прийшов Максим?

З наведених вище запитань до тексту бачимо, що:

а) перше і друге питання відбивають знання про українські народні традиції, звичаї та обряди; на основі цих питань можна формувати моральне виховання у молодших школярів за допомогою народних звичаїв та обрядів, а це і є метою нашої роботи;

б) за допомогою третього і четвертого питань можна виховувати моральні норми у молодших школярів.

В оповіданні "Дивна дівчина" змальовується розповідь між бабусею та дівчинкою Лесею. Вони розмовляють про русалок і лісовика, які живуть в лісі, про книги та те, що Леся вміє читати, про сім'ю дівчинки та її родичів.

До твору автори підручника наводять такі питання:

1. Прочитайте уважно текст, визначте дійових осіб.
2. Зверніть увагу, як мудро бабуся дізналася про ставлення Лесі до навколишнього світу, до людей і до рідної мови.

3. З яких рядків розповіді можна довідатись, що Леся була чуйна, привітна, ласкава і разом з тим стійка розумна, мудра? Прочитайте ці рядки, спробуйте довести ними або за перечити сказане.

4. Скажіть, у чому ж виявилась незвичайність дівчинки? Які рядки з тексту можуть це підтвердити?

На підставі аналізу вище зазначених питань ми з'ясували, що:

а) вище зазначені питання допомагають формувати моральне виховання у молодших школярів, поширювати знання про моральні норми;

б) доречно доповнити зміст вище зазначених питань такими, які відображають українські народні традиції, звичаї та обряди, наприклад: "Які обряди та звичаї українського народу згадуються в оповіданні?" або "Що бабуся мала на увазі, кажучи "хіба ти лісовика чи русалки не боїшся"?" та інші.

Вчитель-предметник може практично використовувати при вивченні своєї дисципліни окремі елементи педагогіки народного календаря. Водночас класний керівник має можливість здійснювати свою виховну діяльність у певній системі впродовж року, оскільки в українського народу дати, свята, інші урочистості народного календаря чітко діляться за порами року – весняні, літні, осінні, зимові. У такому поділі є глибока народна мудрість, яка відображає нерозривний зв'язок природи і людини, системи виховання.

Так, зимові звичаї та обряди - це здебільшого підведення підсумків минулого року, утвердження мрій, сподівань на майбутній рік. У них прославляється життя, творча праця трудівника, його любов до землі-годувальниці. Зимові місяці – це час прогнозів на майбутній рік, час традиційних розваг молоді: Андріївські вечорниці, День Святого Миколая, День зустрічі Нового року, Старого (Нового) року, День Меланії й Різдвяні свята. Виховний зміст названих свят полягає в тому, що в народних традиційних новорічних звичаях, обрядах у центрі – "пан господар". Людина праці. Добродій. У дотепній і веселій високо естетичній формі (колядках, віншуваннях, щедрівках) прославляється сумлінна праця, її плідні результати,

сімейний добробут. Зимові звичаї й обряди, зокрема новорічного циклу (Новий і Старий рік), за своєю суттю спрямовані на прославлення життя, підбиття підсумків минулого року, утвердження творчих планів на майбутнє. Поетизуються побажання здоров'я і добробуту господарям, щастя в домі, добра і надії на нові успіхи в праці, в сімейному благополуччі. У центрі цих, й інших свят народного календаря, - людина з її любов'ю до всього живого на Землі, з її вірністю заповітам батьків.

Зимовий період особливо багатий на святкові дні та обрядові дійства. Вже стало традицією проводити різноманітні вечорниці з піснями, рукоділлям і варениками. Діти пригадують, які свята відзначають взимку, які рослини й тварини є необхідними складовими свят та обрядів, які ворожіння та повір'я пов'язані з ними.

На жаль свята часто виховують в учнів егоїстичне, споживацьке ставлення до світу. Для багатьох з них Новий рік – це лише ялинка і хороводи, цукерки та подарунки від дорослих. Чи не краще зробити свято для дітей зусиллями їх самих, дбаючи про єдність естетичного, морального, екологічного виховання. Адже новорічні святки були з давніх часів перш за все днями духовного очищення, милосердя та добрих справ. Годилося очистити себе від злих думок і намірів, вивищитись у добрі та милосерді, любові до всього, що тебе оточує.

Великий виховний потенціал має давній український звичай прикрашати новорічне свято "дідухом" (сніп жита чи пшениці), бо саме сніп є символом найбільшого багатства України. Відродження цієї традиції в родині сприяє збагаченню пошануванню хліба, а, отже, і важкої праці хлібороба, збереженню ялинових насаджень. Різдвяні звичаї й обряди виховують у дітей культуру почуттів і поведінки, повагу до старших, любов до історії рідного краю, всього світу.

Визначальна роль у виховному впливі на дітей має відводитись народним іграм, бо в них дитина відтворює звичаєвість певної епохи й одержує при цьому необхідний доступний обсяг знань, норм поведінки та моралі свого народу.

Значна кількість народних ігор пов’язана з календарною обрядовістю, за якою відбувалась певна театралізація символічних дійств (Маслянна, Зустріч весни, купальські ігрища).

Педагогам необхідно прагнути, щоб народознавча робота вже у першій ланці освітньої системи була інтегрованою. Водночас важливо, щоб виховний вплив відбувався без психологічного тиску, проходив в контексті повсякденного життя, у формах і способах притаманних народному життю та максимально наближених до потреб дітей.

Для реалізації вищеназваних провідних засад в ознайомленні дітей з народним календарем в початкових класах бажане створення кімнати з народознавства, в якій би проводилась робота з вихованцями за чотирма виховними осередками. Одним з осередків є «Українська світлиця», що являтиме собою мініетнографічний музей. Експонатами слугуватимуть зібрані вихователями з участю батьків національний одяг, старовинні речі хатнього вжитку, гончарні вироби, народні символи та обереги: ікони, рушники, обрядовий хліб, віночки, які покликані формувати уявлення дітей про помешкання й побут українців у давнину. З дітьми молодшого та середнього дошкільного віку в цьому виховному осередку проводяться екскурсії з метою формування початкових етнічних знань, а з дітьми старшого дошкільного віку – організовуються сюжетно-стилізовані тематичні та комплексні заняття, фольклорні свята, екскурсії-мандрівки, вечори пісень, народні дозвілля та розваги. Роботу в кімнаті національного побуту слід будувати так, щоб діти могли не лише споглядати, а й діяти. Предмети, речі вжитку мають бути такого розміру, щоб дозволяли гратися й відтворювати те, що вже відомо про народний побут.

Залученню дітей до участі в традиційних народних святах передує підготовча робота. Так, доцільним є засвоєння дітьми таких аспектів святкового дійства:

в яку пору року свято відзначається;

що символізує певний обряд чи звичай, який є складовою святкового комплексу;

які атрибути зазвичай використовують при виконанні цих обрядів та звичаїв;

у яких різновидах народної творчості відзеркалено символіку цього свята.

Ознайомлення з вище переліченими аспектами має за мету стимулювати інтерес дітей до наступної події й збагатить їх враження під час святкування.

У процесі спілкування з джерелами народної творчості діти повинні відчути самобутній характер українського народу, його кращі риси: доброзичливість, гумор, працелюбність, гостинність, щирість.

2.2. Шляхи підвищення ефективності використання українських народних традицій та обрядів у моральному вихованні молодших школярів

Народна педагогіка беззаперечно ввійшла в наше життя. Засвоєні і примножені не одним покоління, відшліфовані тисячолітнім досвідом, народні традиції та обрядовість несуть у собі духовні та моральні цінності, що мають велике значення для сучасної системи виховання. Тут закладена мудра народна філософія, моральні заповіді, норми поведінки.

Слід наголосити на необхідності широкого впровадження в практику виховної роботи у школі заходів саме на основі народних традицій та обрядів. Це необхідно тому, що в наш складний час стресів та психологічного перенапруження дитини їй необхідно час від часу це напруження якимось чином знімати, а участь у народному святі чи обряді – один з найкращих видів психологічної релаксації.

Доцільно проводити низку свят, які розкривають сутність народних традицій та обрядів, на основі яких відбувається моральне виховання молодших школярів. Наприклад, восени можна провести свято під назвою "Ой обжинки, господарю, обжинки". Майже все свято базується на обжинкових піснях та обрядах, пов'язаних з ними. Під час проведення цього свята, діти дістають уявлення про традиції та обряди, якими українці користувалися в минулому, збираючи врожай .

Взимку доречно провести свято "Водіння кози" та обряд щедрування "Маланка", які приурочені до 13 та 14 січня. Основа і свято, і обряду – інсценізовані дії, які супроводжують щедрівками. В них щедрівники бажають господарям багато

врожаю, здоров'я тощо. Ці свята також супроводжуються обрядами, наприклад: продаж кози та вихваляння здібностей Маланки. На прикладі свята "Водіння кози" та обряду щедрування "Маланка" в учнів розвивається кругозір, поширюються знання про традиції та обряди нашого народу, адже ці свята ще використовуються на Волині, Львівщині та Закарпатті, а щедрування відбувається і зараз майже у всіх регіонах України.

Навесні доречно провести свято "А вже весна, а вже красна". Під час проведення такого свята слід використовувати веснянки, гаївки, жарти, пісні-ігри "Шум", "Воротарчик".

Використання весняних обрядових пісень та народних ігор розвивають в учнів почуття прекрасного, естетичний смак, повагу до традицій минулого.

Доречним буде і проведення свят або використання усних журналів, присвячених народним символам-оберегам. Добирати теми необхідно які більш або менш відомі дітям, наприклад: "Хата моя, біла хата", "Хліб наш насущний", "Рослини – символи та обереги", "Українська писанка", "І на тім рушникові..." тощо. Дуже вдало проілюстровані сценарії усних журналів в журналі "Початкова школа" за 2009 рік.

Виховну роботу з дітьми можна здійснювати також на основі народних ігор. Характерною особливістю народних ігор є навчальний зміст, який подається в ігровій формі. Так, наприклад, гра "Гуси" вчить спритності, уважності, "В гороховій скрині" – знанню українських пісень, віршів та танців, "Редька" – як треба працювати на городі тощо [3].

Потрібно здійснювати виховну роботу з молодшими школярами, яка включає проведення:

- систематичних бесід;
- прогулянок;
- екскурсій;

- вечорів питань та відповідей тощо.

Теми до проведення систематичних бесід слід добирати морально-етичного чи народознавчого змісту, наприклад: "Ми діти твої, Україно!", "Бути вихованим, що це значить?", "Люби, шануй, оберігай усе, що зветься Україною!".

Прогулянки краще за все проводити по старим вулицям міста, які відомі своїми архітектурними спорудами чи видатними людьми минулого, які тут колись жили. Вчителю до таких прогулянок слід ґрунтовно готуватися. Необхідно з'ясувати, який маршрут обрати краще, які вулиці в місті найстаріші, які з них виникли першими і чому, яка в них була назва раніше і тепер, які видатні постаті жили на цих вулицях, чим вони займалися в роки життя, який вклад внесли в українську історію тощо.

Екскурсії доречно проводити, відвідуючи музеї. Це може бути і шкільний музей, експозиція якого присвячена українському мистецтву та історії українського народу, чи художній музей, де поряд з відомими витворами мистецтва найвідоміших художників Європи зустрічаються і праці українських майстрів (Т.Шевченка, М.Приймаченко, І.Рєпіна та інших).Також ми пропонуємо з'їздити до Чугуєва і відвідати музей ім. Рєпіна.

Це будинок, в якому Рєпін жив і творив наприкінці свого життя протягом 1876-1877 рр. Тут зібрані особові речі художника, його замальовки, картини та пейзажі Чугуєва.

Ми також пропонуємо відвідати Полтаву, місто – відоме завдяки Полтавський битві, яка відбулася під час Північної війни в 1700-1721 рр. між Швецією і Росією. Зараз це місце є територією заповідника, на якій розташовані Братська могила та музей історії Полтавської битви. Слід відвідати у Полтаві і музей-садибу І.Котляревського – українського генія, автора безсмертної "Енеїди" та "Наталки-Полтавки".

Екскурсії присвячені не тільки виховній роботі з учнями, вони розвивають у школярів пам'ять, мислення, пізнання навколишнього та історії українського народу.

Учні цікавляться традиціями та обрядами українського народу, змістом їх проведення чи історією своїх пращурів, тоді доречно проводити вечори питань і відповідей. Вчитель повинен заздалегідь записати всі питання, які цікавлять учнів, та сформувати їх в одну тему. План проведення такого вечора може мати такий вигляд:

1. Вступне слово вчителя з даної теми.
2. Питання учнів та відповіді вчителя.
3. Практична частина (проведення народної гри чи обряду, які відносяться до даної теми).
4. Підведення підсумків учнями і вчителем.

Проведення таких вечорів сприятиме засвоєнням учнями тих аспектів українських народних традицій та обрядів, які найбільше їх цікавлять.

Отже, на вище зазначених прикладах відбувається формування морального виховання у початковій школі на засадах народних традицій та обрядів. Використання українських народних свят, усних журналів, заочних подорожей, систематичних бесід, прогулянок, екскурсій, вечорів питань та відповідей тощо, необхідно, щоб повною мірою прищепити молодшим школярам любов до українських народних традицій та обрядів.

Традиції у формі масових звичок підтримувались силою громадської думки і за своєю природою були наділені величезною стійкістю. Філософ І.Суханов з цього приводу пише: "Стійкість звичаїв, традицій і обрядів, їх живучість були воістину рятівними для збереження і передачі новим поколінням досягнень культури."[3, с. 128].

Народні традиції, звичаї та обряди українського народу розмаїті за призначенням, змістом, характером, функціонуванням і виховним впливом на людину. Отож вони є тим життєдайним корінням, яке живить духовність, зокрема ідейність, моральність, естетику.

ВИСНОВКИ

Виховання дітей молодшого шкільного віку на традиціях, обрядах і звичаях українського народу є актуальною проблемою сучасної української педагогіки. Зміст і основні напрями розв’язання даної проблеми лежать у площині реалізації сучасних завдань української освіти.

З-поміж розмаїття засобів народної педагогіки важливе місце належить традиціям, які ґрунтуються на менталітеті українського народу, є відображенням його культури та історії; містять основні підходи до інтелектуального, морального, трудового, естетичного, фізичного, екологічного виховання дитини і базуються на принципах природовідповідності, гуманізму, врахування індивідуальних та особистісних якостей зростаючої особистості.

Традиції – це форми діяльності та поведінки, які історично складаються і передаються із покоління в покоління, а також звичаї, правила, норми, цінності, уявлення, що їх супроводжують. Традиції складаються на основі тих форм діяльності, які неодноразово підтвердили свою суспільну значущість та особисту користь. Із зміною соціальної ситуації розвитку тієї чи іншої спільності традиції можуть зникати, трансформуватися і замінюватися новими. Вони слугують важливим фактором регуляції життєдіяльності людей, складають основу виховання, а також є однією із характеристик національної спільності. Розвиткові традиції сприяє національна гордість, з якою тісно взаємопов'язане поняття патріотизму та любові до Батьківщини.

В процесі дослідження виявлено виховні можливості традицій українського народного календаря, обґрунтовано основні підходи (системний, діяльнісний, особистісно орієнтований) до їх використання у формуванні та розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Констатовано факт відродження окремих традицій, яке помітно інтенсифікувалося в роки незалежності України. Узагальнений зміст календарних

традицій включає такі, що збереглися у своєму первісному вигляді, частково модернізовані за змістом, абсолютно нові, народженні сьогоденням.

Впровадження народної педагогіки у навчально-виховний процес початкової школи здійснюється в двох основних напрямах. Перший з них передбачає інтеграцію відповідного матеріалу у зміст навчальних дисциплін. Другий напрям реалізується через позаурочну виховну роботу.

Виявлено незадовільний стан застосування традицій українського народу у навчально-виховному процесі школи, що негативно позначається на рівні вихованості молодших школярів.

Запропоновано низку методичних рекомендацій покликаних сприяти підвищенню ефективності використання календарних традицій в процесі морального виховання учнів початкової школи.

СПИСОК ВИРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будник О. Б. Етнопедагогіка економічного виховання школярів: наук.–метод. посіб. Івано–Франківськ: Тіповіт, 2015. 203 с.
2. Вишневський, О.І. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики): вступ до систем. дослідж. Суми: С. Сурма, 2010. 159 с.
3. Войтенко В.М. Гра як засіб виховання у молодших школярів позитивного ставлення до трудових традицій і звичаїв. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка.* Тернопіль: 2012. №7. С. 24 - 29.
4. Вовченко М.О. Соціалізація особистості в позакласній роботі: зарубіжний досвід. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки.* Зб. наук. пр. Київ – Запоріжжя. 2014. Вип. 19. С. 117-123.
5. Воропай О.І. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005. 602 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ:Либідь, 2011.376 с.
7. Гуменникова Т.Р. Українські національні традиції, як засіб формування першооснов моральної культури. *Початкова школа*. 2010. №1. С. 40-42.
8. Гнутень Я.В. Виховна робота в сучасних умовах: теорія і методика Тернопіль: Мандрівець, 2013. 423 с.
9. Гріневич І.І. Етнодизайн українських трудових традицій і звичаїв. *Початкова школа*. 2009. № 6. С. 18– 19.
10. Гуцан Л.А. Виховання в учнів молодшого шкільного віку позитивного ставлення до народних традицій в урочний та позаурочний час. Київ: РННЦ „ДІНІТ”, 2011. С. 187-191.
11. Гуцан Л.А. Виховання позитивного ставлення молодших школярів до праці на основі традицій і звичаїв українського народу: метод. посіб. Київ: 2015. 207 с.

12. Дяченко В.В. Автентична основа трудового виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 7. С. 53 - 55.
13. Зіневич О.Л. Теоретичні аспекти виховання у дітей позитивного ставлення до праці на основі традицій і звичаїв українського народу. Київ: 2012. 283 с.
14. Іванченко А.В. Проблема мети виховання у педагогічній спадщині А.С. Макаренка та в сучасній педагогіці: монографія. 2017. 237 с.
15. Критерії моральної вихованості молодших школярів : кн. для вчителя / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Либідь, 2007. 196 с.
16. Коргевна В.М. Методичні рекомендації організатору позакласної роботи в школі. Одесса, 2014. 108 с.
17. Красовицький М.А. Системний підхід до управління виховним процесом у школі. *Рідна школа*. 2010. №3. С. 17-21.
18. Киричук О.В. Основні принципи і структура організації виховного процесу в школі. *Рідна школа*, 2009. №12. С. 3-11.
19. Лаппо В. В. Основи етнопедагогіки: навчю посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 313 с.
20. Матюша 1.К. Гуманізація виховання і навчання в загальноосвітній школі. Київ: Вища школа, 2015. 126 с.
21. Стельмахович М. Г. Педагогічна сутність народних звичаїв і традицій. *Дошкільне виховання*. 2012. № 2. с. 21–24.
22. Ступарик Б.М. Про межу національного виховання в Україні. *Педагогіка і психологія.* 2003. №2. С.87-94.
23. Торпенчук С.І. Сутність національного виховання як цілісної системи : навч. посіб. Київ, 2015. С.7-23.
24. Фсдоров В.М. Формування елементів професійних умінь і навичок на традиціях народу. *Початкова школа*. 2000. № 6. С. 47–48.